

6-7

Η πυκνωση των λογοτεχνικών και βιοματικών κειμένων για τη σχέση πατέρα - γιου και η ιστορική μνήμη

Αφήγηση

Ο Θεόδωρος Γρηγοριάδης

ΗΛΙΑΣ ΜΑΓΚΛΙΝΗΣ
Είμαι όσα έχω ξεχάσει
Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2019, σελ. 256, τιμή 14,40 ευρώ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
Το τραγούδι του πατέρα
Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 136, τιμή 7,90 ευρώ

Πατέρες και γιοι

Η πύκνωση της έκδοσης **βιοματικών κειμένων, λογοτεχνικών, βιογραφικών, ιστορικών**, με άξονα τη σχέση πατέρα - γιου τα τελευταία χρόνια φανερώνει την ανάδυση μιας διάστασης διερεύνησης της απώλειας, των δεσμών αίματος, ζωής και θανάτου, αλλά και ισχυρών μνημονικών τύπων **του 20ού αιώνα** από μια νεότερη γενιά

ΤΩΝ ΓΡΗΓΟΡΗ ΜΠΕΚΟΥ,
ΜΑΡΚΟΥ ΚΑΡΑΣΑΡΙΝΗ

Οι περισσότεροι είχαμε ή έχουμε έναν πατέρα. Ομως δεν είμαστε, ούτε θα γίνουμε, όλοι οι γιοι συγγραφείς. Η στιγμή που ένας λογοτέχνης αρχίζει να σκέφτεται ότι θέλει να γράψει για τον πατέρα του και η στιγμή που αποφασίζει όντως να το κάνει συνήθως απέχουν μεταξύ τους. Η απόσταση ανάμεσα στην ιδέα και την πράξη, μια απόσταση χρονική και ψυχική συνάμα, ορίζεται από την ιδιαιτερότητα, την κυριολεκτική μοναδικότητα αυτής της σχέσης. Πατέρας και γιος δεν ενσαρκώνουν μονάχα έναν δεσμό αίματος αλλά, κυρίως, έναν ανοιχτό λογαριασμό μεταξύ ζωής και θανάτου, με την απώλεια να λειτουργεί ως διαμεσολαβήτρια. Η διαπίστωση αυτή ισχύει εξίσου για δύο διαφορετικά βιβλία, δύο βιοματικά πεζογραφήματα που κυκλοφόρησαν εντός του 2019, το *Τραγούδι του πατέρα* (εκδ. Πατάκη) του Θεόδωρου Γρηγοριάδη και το *Είμαι όσα έχω ξεχάσει* (εκδ. Μεταίχμιο) του Ηλία Μαγκλίνη.

Ανολοκλήρωτη σχέση

Επρεπε να κυλήσουν περίπου είκοσι χρόνια προκειμένου να γράψει ο Ηλίας Μαγκλίνης για τον «απόρροιο» πατέρα του Κώστα που πέθανε το 2004. «*Ήταν μια πιθανότητα που με φόβιζε, που δείλιαζε απέναντί της για*

συναισθηματικούς λόγους. Όταν όμως ολοκλήρωσα το βιβλίο, πέραν του βάρους που έφυνε από πάνω μου, αισθάνθηκα για πρώτη φορά, κατά έναν μυστήριο τρόπο, ότι αυτό που αποτύπωσα στο χαρτί – και αισθητικά και ως προς το περιεχόμενο – ήταν ό,τι πιο κοντινό είχα ποτέ στο μυαλό μου» είπε ο ίδιος στο «Βήμα». Ο συγγραφέας αναφέρει ότι «*κληρονόμησε*» μια δολοφονία που δεν ήταν αλλά έγινε δική του. Και για να καταφέρει να προσεγγίσει τον πατέρα του, «*έναν άνθρωπο που στην πορεία ανακάλυψα ότι σε μεγάλο βαθμό αγνοούσα*», αναγκάστηκε να ψηλαφίσει, αναπόφευκτα, και τον παππού του Νίκο, ο οποίος εκτελέστηκε από την ΟΠΛΑ το 1944 στο Αγρίνιο. «*Το μόνο που δεν ήθελα ήταν να γράψω ένα ακόμη χρονικό για τον Εμφύλιο. Αυτό δεν με ενδιέφερε καθόλου. Αλλωστε, ο πατέρας μου δεν μου πέρασε ποτέ θυμό ή μίσος για όλα αυτά. Εν προκειμένω όμως ο παππούς εμπλέκεται μοιραία, διότι έχουμε έναν δεκαπεντάχρονο γιο – τον πατέρα μου δηλαδή – που βλέπει τον πατέρα του νεκρό πάνω σε μια ξεχαρβαλωμένη πόρτα. Έχουμε, λοιπόν, ένα παιδί που δεν ολοκληρώνει ποτέ τη σχέση με τον πατέρα του, ένα παιδί που αργότερα, ως πατέρας πια, ενώ μπορεί να το ήθελε, ενδεχομένως να μην ήξερε πώς να ολοκληρώσει τη δική του σχέση με τους γιους του, με εμένα και τον αδελφό μου. Αυτό με ενδιέφερε, ο τρόπος με τον οποίο ταξίδεψε το τραύμα μέσα στον χρόνο, αυτός*

είναι ο πυρήνας του βιβλίου» υπογράμμισε. Ο Ηλίας Μαγκλίνης έγινε ο ίδιος πατέρας το 2015, απέκτησε μια κόρη. «*Στο βιβλίο αυτό έπαιξε σημαντικό ρόλο η έλευσή της. Είχα αποφασίσει πλέον ότι, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, θα έβγαζα αυτή την ιστορία από μέσα μου. Κι όταν γεννήθηκε η μικρή, πυροδοτήθηκε μέσα μου μια έντονη φόρτιση, βρέθηκα να δέχομαι έναν βομβαρδισμό από αναμνήσεις, πράγματα που ξαφνικά αναδύθηκαν στην επιφάνεια και πάλι, τα οποία κατέγραφα χαράματα σε ένα σημειωματάριο χωρίς να ξέρω τι θα απογίνουν. Πολλά από αυτά ενσωματώθηκαν επεξεργασμένα στο κείμενο. Ο τίτλος του βιβλίου παραπέμπει ακριβώς στα όσα έχουμε ξεχάσει, κι αυτά δεν είναι ότι δεν υπάρχουν, είναι μέσα μας, είναι μέρος της ταυτότητάς μας, η ταυτότητά μας εν τέλει δεν είναι μόνον όσα θυμόμαστε συνειδητά».*

Ο δικασμένος εαυτός

Τα πρώτα σχεδιάσματα, τα οποία κατόπιν θα έβρισκαν τη θέση τους στο *Τραγούδι του πατέρα*, ο Θεόδωρος Γρηγοριάδης τα είχε κάνει από το 1998. Ο πατέρας του, ο οποίος «*έφευγε μέσα του τη χαρά*», έφυγε από τη ζωή το 2009. «*Υπάρχουν κείμενα τόσο προσωπικά που δεν θέλεις ή διστάζεις να τα εκθέσεις. Υπάρχουν κείμενα που δεν βγαίνουν στη νεότητά σου, παρά μόνο όταν έχεις πια ωριμάσει κι εσύ ως άνθρωπος. Νομίζω ότι είχε φτάσει*

Ο 16χρονος Γιώργος Τασσάς (δεξιά), πατέρας του πολιτικού μηχανικού Κωνσταντίνου Τασσά, στο Πορτ Σάιντ της Αιγύπτου το 1942 με τον 24χρονο αδερφό του, Βαγγέλ

φει κάποια στιγμή ένας συγγραφέας για τον πατέρα του είναι σχεδόν αρχαιολογικό, μοιάζει με φυσική συνέπεια αυτό το πράγμα».

Το τραύμα του 20ού αιώνα

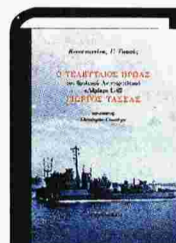
Δεν είναι ίσως τυχαίο ότι στο επίκεντρο και των δύο λογοτεχνικών έργων που προαναφέρθηκαν βρίσκεται ρητά ή υπόρηχτα το τραύμα του πολέμου. Επεξεργασίες μυθοπλαστικές και μη της σχέσης με τον πατέρα συνιστούν διαχρονική σταθερά, ωστόσο δεν μπορεί να μη διακρίνει κανείς την πύκνωση κειμένων για μια γενιά που βίωσε τις δραματικές τροπές του 20ού αιώνα, ιδιαίτερα όταν ταυτόχρονα διαπιστώνεται αντίστοιχη παραγωγή με ιστορική προοπτική. Ενδεικτικά, τα τελευταία δύο χρόνια μόνο υπάρχουν τα βιβλία του διακεκριμένου βρετανού ιστορικού **Μαρκ Μαζάουερ** για το παρελθόν του πατέρα του, γιου ρωσοεβραίων εμιγκρέδων (*Όσα δεν είπες*, εκδ. Αγρα), του αμερικανού κριτικού λογοτεχνίας **Ντάνιελ Μέντελσον** για τη διδασκαλία του Ομήρου ως αφορμή περαιτέρω σύσφιξης των σχέσεων με τον δικό του (*Μια Οδύσσεια*, εκδ. Πατάκη), του έλληνα οικονομολόγου **Σωτήρη Βαλντέν** για την ευρωπαϊκή διαδρομή του Σουηδού Γκότφριντ Βαλντέν *Από τη Λαπωνία στην Ακρόπολη* (εκδ. Πόλις) και λίγο παλιότερα η ξεχωριστή αναφορά του κορυφαίου γάλλου κοινωνιολόγου **Εντγκάρ Μορέν** στην αντίστροφη πορεία του Βιντάλ Ναχούμ από τη Θεσσαλονίκη στο Παρίσι στο *Ο Βιντάλ και οι δικοί του* (εκδ. Επίκεντρο). Αν εξαιρεθεί η περίπτωση του Μέντελσον (και η εξαίρεση ενός ηπιότερου αμερικανικού αιώνα επιβεβαιώνει τον κανόνα), σε όλα κυριαρχεί το βάρος των δύο παγκοσμίων πολέμων και του αποτυπώματός τους στις ζωές των ανθρώπων ανά την Ευρώπη.

Η διασταύρωση των αναμνήσεων

Γράφοντας εφέτος τη βιογραφία του πατέρα του, **Γιώργου Τασσά**, καρπό συνέντευξης 60 ωρών, ο πολιτικός μηχανικός και οικονομολόγος **Κωνσταντίνος Τασσάς** εσιπάζει, όπως δηλώνει και ο τίτλος (*Ο τελευταίος ήρωας του θρυλικού αντιτορπιλικού «Αδρίας» L-67*, εκδ. Gutenberg), στην εθελοντική στράτευση το 1942 του τότε 16χρονου έφηβου στις δυνάμεις της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης. Ο Γιώργος Τασσάς θα ενταχθεί στην Αριστερά, θα πάρει μέρος στον Εμφύλιο, θα ζήσει και θα σπουδάσει στη Σοβιετική Ένωση από όπου θα

Ο Ηλίας Μαγκλίνης

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΤΑΣΣΑΣ

Ο τελευταίος ήρωας του θρυλικού αντιτορπιλικού «Αδρίας» L-67 Γιώργος Τασσάς

Εκδόσεις Gutenberg, 2019, σελ. 544, τιμή 23 ευρώ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΜΠΟΓΙΑΤΖΗΣ

Μακρονήσι. Το βιβλίο που ήθελε ν' αφήσει

Μεταγραφή - Επιστημονική Επιμέλεια - Επιλεγόμενα Βασίλης Α. Μπογιατζής, Εκδόσεις Πληθώρα, 2019, σελ. 254, τιμή 16 ευρώ

Ο Απόστολος Μπογιατζής, πατέρας του ιστορικού Βασίλη Μπογιατζή, φαντάρος στη Θεσσαλονίκη, αρχές της δεκαετίας του '30

επανέλθει στην Ελλάδα μόλις το 1964 για έναν μακρό και επιτυχημένο επαγγελματικό βίο, είναι όμως η συμμετοχή του στον πλου του ακρωτηριασμένου από γερμανική νάρκη πολεμικού σκάφους «Αδρίας» το φθινόπωρο του 1943 από τα Δωδεκάνησα στην Αλεξάνδρεια, ένα από τα γνωστότερα ναυτικά ανδραγαθήματα του πολέμου, που αποτελεί το εστιακό κέντρο της αφήγησης. Κλειδί ίσως της αποκρυπτογράφησης παρόμοιων έργων δεν είναι μόνο η καταγραφή μιας πολύτιμης μαρτυρίας, αλλά η διασταύρωση της μνήμης – το σημείο όπου η πρότερη ζωή του πατέρα εγγράφεται στις πρώτες αναμνήσεις του γιου.

Μιλώντας με τον ιστορικό του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου **Βασίλη Μπογιατζή**, ο οποίος στο *Μακρονήσι* (εκδ. Πληθώρα) μεταγράφει το αυτοβιογραφικό κείμενο του πατέρα του, *Απόστολου Μπογιατζή*, για την κράτησή του στο στρατόπεδο εξορίας της Μακρονήσου στη διάρκεια του Εμφυλίου, αυτή ακριβώς η αίσθηση προκύπτει. «Πριν δω γραμμένα τα απομνημονεύματά του είχα ακούσει για όλα αυτά τα βιώματα στη διάρκεια συζητήσεων. Είτε ως ατήκοος μάρτυρας των συνομιλιών του με τον νομό μου από την ηλικία των 5-6 ετών είτε μεταξύ μας έπειτα. Η ανάγνωση ήρθε πολύ αργότερα, όταν ο πατέρας μου πέθανε». Αυτή η παρουσία από την παιδική ηλικία στον περίγυρο των συζητήσεων, όπως την καταγράφει και ο Μαρκ Μαζάουερ στο δικό του βιβλίο, είναι ένα είδος εισαγωγής αναγνώρισης της ταυτότητας, εισαγωγής στην ίδια ιστορία. «*Οπωσδήποτε. Βλέπεις, βέβαια, και πού σε τοποθετούν οι άλλοι, το εξωτερικό περιβάλλον. Στη δεκαετία του '80 στη Ραφήνα, όπου ζούσαμε, υπάρχει ακόμη ο απόχος του Εμφυλίου. Παρά το γεγονός ότι ο πατέρας μου είχε διαφοροποιηθεί πολιτικά, παρά το ότι προερχόταν από το υπόστρωμα των μικρασιατών προσφύγων της Τρίγλιας που κατοικούσαν στην περιοχή, παρά το ότι είχε και δεξιούς φίλους, είχα ακούσει να λέγεται για μένα "Ποιος είναι αυτός; – Ο γιος του κομμουνιστή". Ενα είδος στίγματος παραμένει. Επομένως, εμπλέκεται κανείς με την Ιστορία εκών άκων».*

Η μεγάλη ιστορία

Η σύλληψη, η προσαγωγή στην Ασφάλεια, η μεταγωγή του Απόστολου Μπογιατζή στις στρατιωτικές φυλακές Αθηνών, κατόπιν η εκτόπιση στο Α' Ειδικό Τάγμα Οπλιτών (Α' ΕΤΟ) στη Μακρόνησο, τα ψυχολογικά και σωματικά βασανιστήρια ως καθημερινή πραγματικότητα δίνουν το μέτρο της τραγικότητας που επιφύλασσε σε πολλούς εκείνη η εποχή. «*Αναπόφευκτα, βλέπει κανείς με δέος το τι υπήρξε για εκείνη τη γενιά ο 20ός αιώνας. Σφαίρες, αίμα, πτώματα. Η καθημερινότητα της συγκεκριμένης εμπειρίας ήταν τέτοια που εκ των υστέρων με κάνει να σκέφτομαι με ενοχή ότι στην εφηβεία μου εγώ ασκούσα στον πατέρα μου ένα ανεδαφικό είδος κριτικής. Δηλαδή, του μιλούσα για το ΕΑΜ ή τον Δεκέμβρη του '44 με βάση τον Κορνήλιο Καστοριάδη. Ενώ εκείνος από την πλευρά του δεν απέρριπτε ποτέ αυτά τα δικά μου επιχειρήματα ως ανεφάρμοστα για την εποχή του. Συζητούσε για την ουσία τους».* Δηλώνει επομένως αυτή η σύμπτωση της έκδοσης βιογραφικών και ιστορικών κειμένων ότι μια νεότερη ηλικιακή ομάδα, ιστορικών και μη, επανεπεξεργάζεται συνειδητά σήμερα το τι υπήρξε για τη γενιά των γονέων τους ο 20ός αιώνας; «*Επιχειρείς να δεις πως βιώνεται η ιστορία, η μεγάλη Ιστορία, από τα άτομα*» λέει ο **Βασίλης Μπογιατζής**. «*Από ανθρώπους με σάρκα και οστά, οι οποίοι μάλιστα ίσως εκείνη τη στιγμή μόλις και καταλαβαίνουν πως εμπλέκονται στη δίνη μεγάλων γεγονότων που τους ξεπερνούν, με ευρύτερες συνέπειες για τον κόσμο. Ωστόσο, αυτή η ματιά στο παρελθόν αποσκοπεί και στο να καταλάβουμε ποιοί είμαστε εμείς οι ίδιοι. Πώς γίναμε, δηλαδή, ή πώς γινόμαστε αυτοί που είμαστε σήμερα».*

η ιδανική στιγμή για να εκδώσω ένα βιβλίο αφιερωμένο εξ ολοκλήρου στον πατέρα μου. Ουδέποτε στο παρελθόν είχα επιχειρήσει να γράψω γι' αυτόν, σε αντίθεση με τη μητέρα μου, στοιχεία της οποίας έχουν διαχυθεί και μεταπλαστεί σε άλλα κείμενά μου» δήλωσε στο «Βήμα» ο συγγραφέας, ο οποίος το 2020 μάλιστα συμπληρώνει τριάντα χρόνια συνεχούς παρουσίας στην ελληνική λογοτεχνία. Ο πυρήνας του πιο πρόσφατου αφηγήματός του είναι η «*λατρεία ενός νέου για τη μουσική και το τραγούδι*». Ο Λεωνίδας Γρηγοριάδης, ο πατέρας του, ήταν ο κιθαρίστας ενός ερασιτεχνικού τρίο που άρχισε την (απίστευτη για τα δεδομένα της εποχής) καλλιτεχνική του δραστηριότητα στα τέλη της δεκαετίας του 1950, στην περιοχή του Παγγαίου, στον Νομό Καβάλας. Εκείνον τον τόπο δεν τον εγκατέλειψε σχεδόν ποτέ. «*Από ένα μεγάλο χωριό, το Παλαιοχώρι, όπου η πλειονότητα των κατοίκων ήταν καπνοπαραγωγοί, ξεχωρίζει ένας άντρας επειδή θέλει να αγοράσει ένα όργανο και να μάθει μουσική*», αγάπη την οποία τού μετέδωσε ο δικός του πατέρας, ο παππούς του Θεόδωρου Γρηγοριάδη, πρόσφυγας της Ανταλλαγής από τον Πόντο που έπαιζε εξαιρετικό ούτι. «*Στο συγκεκριμένο βιβλίο δεν μιλώ για το τραύμα, σκόπιμα. Μιλώ για την επιθυμία κάποιου να γίνει κάπως διαφορετικός, να ξεφύγει... Ίσως να συνιστά όλο αυτό μια ταύτιση δική μου, με τον πατέρα μου, επειδή κι εγώ ξέφυγα. Μουσικός μπορεί να μην έγινα, αλλά έγραψα, τα κατάφερα. Και σε αυτό εκείνος υπήρξε ενθουσιώδης συμπαράστατος μου. Στάθηκε δίπλα μου, πολύ σημαντικό» και ασφαλώς συγκινητικό, καθότι δεν πρέπει να θεωρείται αυτονόητο. Ίσως όμως και να συνδέεται με αυτό που ο Θεόδωρος Γρηγοριάδης προσδιορίζει ως τη διαφορά «*μιας ανοιχτής προσφυγικής ανατροφής*», για την οποία νιώθει τυχερός και ο ίδιος. «*Ναι, μεγάλωσα στους λεγόμενους τουρκομαχαλάδες, ως ένας υπέρροχα διχασμένος εαυτός, ντόπιος και ξένος, ας πούμε, κάτι που το περηφανεύομαι*». Επεσήμανε, επίσης, ότι οι όμορφες φωτογραφίες του τρίο που υπάρχουν στο βιβλίο «*δεν είναι διακοσμητικές, συνυφαίνονται με το κείμενο, αν δεν υπήρχαν αυτές, θα είχε γραφτεί τελείως διαφορετικά*». Και κατέληξε, «*το να γρά-**

